

вийшло 15 травня 1943 р., формально фіксується (устійнюється) наступник першого командира УПА "Сома" Дмитро Клячківський – "Клим Савур".

Введений на цей час у науковий обіг²⁶ комплекс документів УПА свідчить про подальше виконання Д. Клячківським функцій командира УПА до листопада 1943 р. Після нього їх формально перебрав Роман Шухевич – "Тарас Чупринка".

З викладеного вище можна зробити висновки:

– Від 1942 р. Д. Клячківський виконував функції провідника ПЗУЗ, а В. Івахів – військового референта.

– Взимку 1942 - навесні 1943 р. В. Івахів безпосередньо бере участь у нормуванні діяльності військової референтури ОУН, розпочинає процес творення великих формувань УПА та призначає відповідних командирів.

– У квітні 1943 р. у переговорах з командуючим УПА "Поліська Січ" отаманом Т. Боровцем – "Бульбою" В. Івахів укладає угоду, результатом якої стало прийняття збройними формуваннями ОУН-СД назви УПА.

– Від часу постановня УПА ("рання весна 1943 р."), орієнтовно до дня загибелі 13 травня 1943 р. В. Івахів виконує обов'язки командира УПА.

На завершення, однозначний висновок про першість Василя Івахіва в командуванні УПА дає наказ №0552 (від 14 жовтня 1952 р.) Головного Командира УПА "В. Ковалю" (В. Кук), у якому серед інших полеглих організаторів УПА зазначений: "к-р Сом – Василь Івахів, перший командир і військовий вишкільник відділів УПА-Північ"²⁷. Згаданий наказ останній з виявлених наказів УПА. Виходячи з військової субординації, останній наказ в армії єдино правильний і виконується. Це разом з поданою вище інформацією дає підстави для перегляду вже усталеного стереотипу про першого командира УПА.

Василь ГУМЕНЮК

ФОТОГРАФ УПА "ЛИПКЕВИЧ"

*Це було в якесь велике свято.
Сумніву, що так було, нема.
Серед всіх – повстанець з апаратом.
Хто ж тоді картину цю знімав?
Може їх було у сотні двох,
Тих, хто хист знімати хлопців мав?
Щоб увіковічнити героїв,
Сміло й мудро хтось тоді подбав.
Зиновій СЕРДЮК*

Повстанські фотографіи... Це словосполучення викликає в мене захоплення, глибоку повагу, деяку заздрість і безліч запитань, на які майже немає відповідей. Вони працювали "між двох вогнів": з одного боку – карателі, з іншого – Служба Безпеки ОУН. Фотографувати в УПА було суворо заборонено, а порушення наказу прирівнювалося до зради. Вже й не кажу, як важко було роздобути світлочутливі матеріали – плівки чи пластинки, фотопапір, реактиви, а як непросто обробити фотоматеріал в умовах підпілля, забезпечивши його довготривале збереження, а найперше – де взяти фотоапарат?! Мій батько розповідав, що під час німецької окупації категорично заборонялось мати радіоприймачі й фотоапарати без спеціального дозволу, а в радянській дійсності, коли все працювало "для фронту, для перемоги", фотоапарат був річчю малопоширеною (аби не сказати майже недоступною).

Але як немає правил без винятків, так не могло бути перешкод для тих, хто офірував життя на олтар України. Виймалися зі сховків довоєнні запаси фотоматеріалів і апаратури, здобувалися в боях і хитрощами трофеї, дечим допомагали симпатики-професіонали, й очевидно, тому, хто водив за носа цілі свори гестапо й НКВД, вдавалося обійти й "рідну СБ", яка часто закривала очі на такого роду порушення. Отож з постановням Незалежності почали виринати на світ Божий повстанські світлини – то з якихось тайників, то з сімейних альбомів, а то й з-під землі в буквальному розумінні, як у випадку з добре відомим Яворівським архівом...

Серед його 216 світлин є одна (№188), де в групі повстанців зафіксовано усміхненого юнака з відкритим фотоапаратом на колінах. Ця світлина сама по собі дуже високої якості як з точки зору техніки, так і композиції, а крім того, вона засвідчує, що в цьому повстанському підрозділі було щонайменше два фотоапарати і, відповідно, фотографіи.

²⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Київ-Торонто, 1999. – Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та заплілля, 1943–1944.

²⁷ Да СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 286.

1. Іван Онуфрієвич Гаргат – "Липкевич", фотограф УПА з фотоапаратом "Zeiss-Ikon".
Фрагмент світлини №188 з Яворівського архіву УПА.

Встановлення імені повстанця з фотоапаратом на світлині №188 Яворівського архіву тривало майже два роки. Було опрацьовано кілька версій, аж поки його не впізнала пані Марія Антонюк зі с. Камінне Надвірнянського району: "Липкевич" з Іваниківки Богородчанського району. На листа до цього села відгукнулися директор школи п. Ганна Глушак та вчитель історії Федір Романишин. Вони назвали ім'я повстанського фотографа: Іван Гаргат і вказали адреси проживання його братів та сестер. Це дозволило достатньо повно відтворити біографію героя.

...Іван був першою дитиною в Онуфрія та Ганни Гаргатів – селян середнього достатку з села Іваниківки. Він народився 1923-го року, а загалом в родині Гаргатів виросло ще шестеро дітей: Марія, Василь, Михайло, Федір, Микола та Марта. В 1943 році, коли в Чорному лісі Василь Андрусак – "Трегіт"- "Різун" формував свою першу сотню, Іван Гаргат, не вагаючись, вступає до лав УПА, де й діяв у якості стрільця під псевдонімом "Липкевич". Дуже скоро "Різунова" сотня виросла в

Тепер вже відомо, хто знімав цей сюжет, але про це згодом, бо зараз мова піде про повстанця з фотоапаратом. Ідентифікувати останній було набагато простіше, аніж його "господаря": при відповідному збільшенні встановлено, що фотокамерою є німецький "Zeiss-Ikon" на плівку 6 см і формат кадра 4,5 х 6 см.

Відбитки з негативів повстанці виготовляли так званним контактним способом, при якому світлина одержується такого ж розміру, як і негатив. Цей спосіб не потребує ніяких додаткових пристроїв (зокрема збільшувача) і дозволяє здійснювати процедуру в будь-якому темному приміщенні за наявності червоного скла. Світлини розміру 4,5 х 6 см хоч і маленькі, але при фотографуванні широким планом (портрет) цілком задовільні. Вони є в багатьох "колекціях" і якраз відповідають формату названого вище апарата.

2. "Липкевич" (в центрі) готується до фотографування.
Рейд у Румунію, 1949 рік.
Фрагмент світлини №130 з Яворівського архіву УПА.

курінь, її командир – в курінного, а незабаром і в командира ТВ-22 "Чорний ліс".

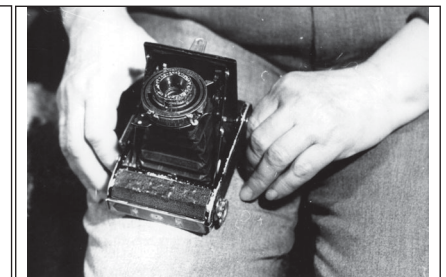
В цей же час неподалік провідник Петро Мельник – "Хмара" формував курінь "Дзвони". За наказом штабу УПА, "Липкевича", вже в ранзі старшого вістуну, було переведено до цього відділу, де він і діяв довший час.

У спогадах учасника тих подій читаємо: "...Відділ Хмари отаборився в лісі над селом Гринівкою.

- Друже командире, зголошую прихід з розвідки-відрапортував старший вістун Липкевич. Стрільці збуджені, веселі..."¹. Далі розповідається, як повстанці розгромили гарнізон НКВД і запорукою

3. Фотоапарат "Zeiss-ikon", в руках "Липкевич".
Фрагмент світлини №188 з Яворівського архіву УПА.

За. Фотоапарат "Zeiss-ikon",
Сучасна реконструкція композиції

¹ Кармелюк. Бій у селі Гриніві (22 червня 1945 р.) // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1989. – Т. 4: Чорний ліс. – С. 56–59

4. Група повстанців. Фото "Липкевича".
Світлина №111 з Яворівського архіву УПА.

5. Повстанська "лазня".
Фото "Липкевича".
Світлина №119 з Яворівського архіву
УПА.

успішного висліді бою була старанно проведена розвідка, яку здійснила група "Липкевича".

Важко сказати, чи фотографував Іван Гаргата у Чорному лісі. Мабуть, так, але прямих свідчень тому нема. Та коли наприкінці 1945 року "Хмару" перевели в ТВ-21 "Гуцульщина", він взяв із собою 10 побратимів. Був серед них і "Липкевич" – вже з фотоапаратом. Тим самим "Zeiss-Ikon", що його бачимо на світлині №188 з Яворівського архіву. Рідний брат "Хмари" Іван Мельник – "Залізник", який проживає в Снятині, розповідає, що апарат було куплено за особистим розпорядженням "Хмари" в шевця Тимчука зі села Камінне Надвірнянського району, якому заплатили 1000 рублів. Цим фотоапаратом "Липкевич" знімав щонайменше до осені 1949 року – часу перебування в ТВ-21, але в Яворівському архіві збереглося лише 12 негативів, які мають формат 4,5 x 6 см, тобто такий, що його видавав вже названий

6. Повстанці на марші.
Фото "Липкевича".
(в центрі – командир ТВ-21 "Хмара", Петро Мельник).
Світлина надана п. Л. Вардзаруком.
Публікується вперше.

"Zeiss-Ikon". На жодному з цих знімків "Липкевича" нема, отож є всі підстави вважати Івана Гаргата їх автором. Під час рейду в Румунію в червні–липні 1949 року він також фотографував: світлина №130 зафіксувала його якраз у момент наведення апарата...

Унікальну світлину, датовану 1946 роком, надав пан Лук'ян Вардзарук з Івано-Франківська. Крім дати, вона має напис "машерують добровольці" і відображає перехід групи через лісову поляну в Карпатах (місце не ідентифіковане). На передньому плані – "Хмара" та його односельчанин і охоронець Василь Кузів – "Базь". Розмір світлини (4,5 x 6 см) та сюжет дозволяють стверджувати, що це фото "Липкевича". Сподіватимемося, що в майбутньому кількість таких знахідок зросте.

Доля "Липкевича" і його родини була типовою для тих, хто став на захист незалежності України. Вже у 1945 році заарештували й засудили на 10 років Онуфрія Гаргата – в тюрмах сибірського Омська пропав за ним слід. Через два роки виселили в Казахстан Ганну Гаргат з дітьми Марією, Михайлом, Федором і Мартою; Василь також пішов в УПА і за однією версією (Б. Бода) – загинув, а за іншою – був захоплений, засуджений і доживав віку десь на просторах імперії... Ганна Гаргат померла й похована в Караганді; там же проживають донині Марія, Микола і Федір. Повернулися в Україну Михайло (Київ) і Марта (Бурштин).

Про долю самого "Липкевича" розповіли вже згадані Іван Мельник та Федір Романшин. Під великим секретом Провід вирішив легалізувати Івана Гаргата. Йому придбали відповідні документи і переправили в Донецьку область. Це було в 1950 році. Але через три роки його заарештували й етапували до Івано-Франківська. Під тортурами повстанський фотограф відкрив своє справжнє ім'я. Для підтвердження з Іваниківки возили тодішніх голів колгоспу та сільради і ці ствердили: так, це

7. Марта Гавриляк – наймолодша сестра "Липкевича"
(м. Бурштин, Івано-Франківська обл.)
Фото 2002 рік.

справді їх односельчанин Ґаргат Іван Онуфрійович, 1923 року народження. В тюрмі МГБ Івано-Франківська обривається слід героя. Очевидно, його закатували на слідстві, вириваючи потрібну інформацію. Але на співпрацю з катами свого народу Іван Ґаргат – "Липкевич" не згодився. Мир душі Твоїй, друже!

Символіка визвольного руху

Олег ЛЕХНЮК

НОВОВІДНАЙДЕНІ БОФОНИ УПА

Поштовхом для написання цієї статті стала випадкова знахідка навесні 2002 року на території Миколаївського району Львівської області трьох кліше для друкування фінансових розписок Української Повстанської Армії – так званих бофонів. Термін "бофон" походить від напису на багатьох зразках цих паперових знаків – "на бойовий фонд". У різних регіонах, де діяла УПА, їх називали також біфони, бефони, бифони тощо. Автор вирішив вживати термін "бофон", запропонований О. О. Клименком, автором ґрунтовної монографії "Грошові документи ОУН (бофони) 1939–1952 років"¹.

Оскільки самі бофони є рідкісними пам'ятками з часу визвольних змагань 1940–1950-х рр., то поява кліше, з яких ці бофони друкувалися, є подією з розряду унікальних. Бофони – це, за різними визначеннями, і "гроші УПА", і "облігації внутрішньої позики УПА", і квитанції-розписки за здані населенням продовольство, одяг та інші необхідні речі. З іншого боку, бофони, крім фінансово-економічної, виконували ще й значну пропагандивно-агітаційну функцію. На них зображувались повстанці в бою, сюжети на тему боротьби народів СРСР проти більшовиків, карикатури на Сталіна чи колгоспне життя. Поширеними були сюжети на теми Князівської доби, Козаччини, визвольних змагань 1917–1920-х рр.

Окремий розділ у тематиці бофонів становлять сюжети, розроблені Нілом Хасевичем – "Бей Зотом" – так звана "волинська серія". Визначний художник і графік Ніл Хасевич (1905–1952) створив серію унікальних пам'яток графічного мистецтва, перебуваючи безпосередньо у лавах УПА. Його роботи є справжніми свідцтвами тієї епохи. Бофони "волинської серії" були поширені на території 12 областей України та Білорусі, де діяли частини УПА, й стали такими популярними, що їх копіювали, з різним мистецьким успіхом, на всьому терені західноукраїнських та північно-західних українських землях.

У згадуваній вище монографії О. Клименка також вміщено каталог відомих автору дослідження бофонів, знайдених у приватних колекціях в Україні та за кордоном, а також в архівах колишнього КДБ. Каталог містить 223 проілюстровані позиції із зазначенням ступеня рідкісності, залежно від кількості відомих екземплярів кожного типу бофона.

Ось тут і виявляється унікальність знайдених кліше. Відбиток лише одного з них вказаний у каталозі. Це бофон номіналом 100 (№34 каталогу).

¹ Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939-1952 років – Тернопіль, 1999.